

*Сергій Пролєєв, Вікторія Шамрай (Київ)*

## ГЕНЕЗА МОДЕРНОЇ ІДЕЇ СУВЕРЕНІТЕТУ

Ідея суверенітету народу складає наріжний камінь модерної політичної практики і зберігає свою легітимативну силу й для сучасних політичних систем. Тому її дослідження здатне висвітлити не лише внутрішню логіку розвитку новоєвропейської політичної філософії, а й підвалини політичних трансформацій доби глобалізації.

### Суверенітет проти імунітету

Суспільний суверенітет є суто модерною політичною ідеєю, яка протистоїть ідеї і практиці феодального імунітету. В останньому унаочнює себе ієрархізований середньовічний світ. Не лише соціальна дійсність, а й увесь світ середньовіччя становить замкнену ієрархізовану цілісність. Будь-яке суще посідає місце, визначене йому Творцем в ієрархії інших створінь. Властивості кожного створіння є властивостями його ролі у єдиній світобудові, прийнятій Божим промислом. Кожен є замкненою, самодостатньою сутністю, на зразок лямбніцівської монади. Сущі непроникненні одне для одного щодо їхніх змісту і властивостей. Адже ці властивості не формуються у взаємодії сущих, а лише *виявляються* у них. Жодне створіння не є ізольованим, воно пов'язане з іншими і залучене до складного плетива взаємодій, з яких складається тканина світоустрою. Але дійсною сутністю створіння є його *призначення*, визначене Божою волею і закорінене у ньому як його дійсна природа. Останню не може змінити ані жодне інше створіння, ані власні рухи, ані будь-які взаємодії творінь. Адже зрозуміло, що богоданна природа не може бути трансформована нічим «тварним».

Саме у контексті цього ієрархізованого світоустрою, де панує Божественне провидіння, дістає своє обґрунтування і пояснення феодальний імунітет як засадничий принцип соціально-політичної організації. Поняття імунітету походить від латинського *immunitas*, що буквально означає «вивільнення від чогось». Щодо феодальної практики імунітет означав право феодала фактично незалежно урядувати у власному володінні. Зміст імунітетів міг дещо різнитися, але, як правило, він охоплював основні державницькі функції – збір податків, відправлення правосуддя, по-

ліційний нагляд, карбування власної монети тощо. Формально імунітет феодала стверджувався королівською грамотою, але нею він не стільки надавався, скільки визнавався і формально узаконювався.

Принцип імунітету зароджується вже у варварських королівствах, що постали на руїнах Західної Римської імперії (V–VII ст.), та у імперії Каролінгів (IX ст.) Протягом наступних 100–200 років він перетворюється на панівний принцип організації феодального суспільства. Саме феодальний імунітет є основою складного мережива стосунків особистої залежності й служіння, які існували між середньовічними феодалами. Зокрема, специфічних стосунків сюзерена і васала, які ніколи не вибудовувалися в єдину послідовну ієрархію. Тому ієрархічність середньовічного суспільства є завжди принципово децентралізованою. Кожен визначається власним правом і власним обов'язком. Феодальний світ – це суспільство без єдиного політичного знаменника.

Виходячи з цього, й про держави у Європі феодальної доби доводиться говорити у досить умовній формі. Ретроспективно політичне мислення застосовує до тих часів звичні для нас національно-державні визначення: Франція, Німеччина, Англія, Італія тощо. Але умовність цих визначень очевидна вже з того, що про єдину державу, скажімо, у Німеччині чи Італії можна казати лише з другої половини XIX-го (!) століття. Й навіть у Франції, що стала взірцем королівського абсолютизму та централізаторських зусиль вже за модерної доби, справжньої єдності державного урядування та політичної системи було досягнуто лише завдяки революції, тобто наприкінці XVIII століття. Ці загальновідомі факти доводять, наскільки складним процесом було подолання середньовічної політичної спадщини, з одного боку, і, з другого, – наскільки звична нам політична оптика хибує при погляді у навіть не таке далеке європейське минуле.

Для середніх віків Франція (яка упродовж тривалого часу навіть не називалась власне Францією), а ще більше Німеччина та Італія, постають не як окремі держави, політично визначені країни, а як *культурно-історичні регіони*. Взагалі середньовічне поняття державності – особливо за часів розквіту феодалізму – радикально відрізняється від звичного нам. Власне кажучи, сповна легітимною визнавалася єдина державна форма – Імперія, що сприймалася як правонаступниця стародавньої Римської Імперії. Політична історія середньовічної Європи – це історія спроб відновити Імперію, успіху і поразки цих спроб, піднесення Імперії, її криз, занепаду і відродження. Реалізація імперської ідеї – це справжній політичний імпульс історії середньовічного людства. За доби середньовіччя всі державні утворення за межами Імперії виглядали периферійними і, звичайно, нерівнозначними з

імперією. За часів феодального ладу, тобто від остаточного падіння імперії Каролінгів, взагалі досить важко казати про держави у власному сенсі слова на теренах Західної Європи. Політичний простір Європи структурувався феодальними стосунками сюзерена і васала, а не державницьким принципом консолідації, котрий би містив щось більше, ніж право феодального володаря (особливе місце посідала Священна Римська імперія, про винятковість становища якої вже йшлося). Замість принципу державності політичне життя визначав принцип феодального імунітету. І вкрай характерним є, наприклад, те, що реальні повноваження французького короля і його право володаря в XI–XII ст. обмежувалися кордонами його власного домену – особистого феодального володіння в регіоні Парижа і Орлеана (Іль-де-Франс).

### Дві політичні універсалії середньовіччя

Стрижнем політичної історії Європи за доби середньовіччя були змагання за владу і право урядування між церквою в особі папства та світською державною владою, передусім Священною Римською Імперією. Прихованою ідейною основою цієї боротьби слугувало християнське уявлення про протистояння Міста Земного і Міста Божого, концептуально оформлене вже Тертуліаном (III ст.) і викладене у вигляді глибокої історіософської й есхатологічної доктрини св. Августином (V ст.) [1]. Звичайно, було б помилкою безпосередньо ідентифікувати світську владу середньовіччя з Містом Земним християнських есхатологічних уявлень, і не зовсім коректно ототожнювати очолювану папством церкву, що претендувала на встановлення теократії, з Містом Божим. Хоча не можна й недооцінювати дані аналогії, які інколи формувалися досить різко і недвозначно, як-от у відомому листі папи Григорія VII, який стверджував, що королі та правителі ведуть свій початок від тих, хто, нехтуючи Бога, вирішив через сліпу жадобу й нетерпиму самовпевненість зробити себе панамі над рівними собі, себто людьми, за допомогою гордині, насильства, зради, вбивства і мало не всіх відомих злочинів, до яких їх спонукав володар цього світу Диявол? [4, р. 94].

Однак вживане тут посилання на концепцію двох сакральних Міст у контексті політичної історії середньовіччя містить дещо інший акцент. Йдеться не стільки про розподіл сакральних ролей між реальними учасниками політичних змагань, скільки про сам характер цих ролей. В історичній драмі, як її розуміла тогочасна свідомість, учасниками є *універсальні сили*, а не окремі політичні та соціальні тіла. Есхатологічна історія має всесвітній характер, і тому її повноцінними діячами можуть бути такі ж всесвітні сутності. Цьому масштабу могли відповідати лише Церква і Імперія.

Саме тому боротьба саме між Церквою (папством) та Імперією (німецькими імператорами) складає головну політичну інтригу часів розквіту феодалізму. Її центральний пункт – папсько-імператорські змагання за інвеституру у XI–XII століттях.

Але другою фундаментальною ознакою протистояння Міст Земного і Божого – окрім його універсальності – є співіснування останніх у єдиному просторі, в єдиному бутті. Образно кажучи, межа між Містом Божим й Містом Земним проходить через серце кожної людини, кожного вірного. Місто Земне не винесене за кордони християнського світу як «невірні», «погани», зовнішній ворог. Воно – полюс того ж самого існування, в якому панує Місто Боже. Концептуалізацією цього співіснування стала відома середньовічна теорія двох мечів, розроблена папою Геласієм I наприкінці античності, у V столітті. Її наріжним каменем стало твердження: «Християнським імператорам єпископи потрібні для досягнення вічного життя, а єпископи без імператорських декретів не могли б впливати на хід мирських справ» [3, с. 194; *Gelasius. Tractatus, IV, II*]. Духовний і світський мечи символізують духовну владу церкви, з одного боку, і світську владу правителя, з іншого. З'ясування прерогатив кожної з цих влад, їх взаємостосовності та відповідних повноважень, питання підпорядкування тощо є постійними сюжетами, що визначають політичну історію середніх віків.

Таким чином, можна констатувати, що політична реальність середньовічної Європи передбачала, з одного боку, взаємодію і змагання двох універсальних сил – вселенської (всесвітньої) церкви і вселенської Держави, Імперії. З іншого боку, боротьба, альянс та змагання цих всесвітніх влад здійснювалася на соціальному просторі, впорядкованому за принципом феодального імунітету. Політико-правову дієвість останнього надзвичайно посилювала і продовжувала загальна атомізація натурального господарства та місцева самозамкненість життя, властива середньовічному світові. Не лише окремих феодал на підставі імунітету відчував себе самостійним володарем. Певною мірою кожен соціальний персонаж середньовічного світу був замкнений у шкаралупі (чи то панцері) свого суспільного призначення, прав, обов'язків, привілеїв, занять, традицій тощо. І з цим соціальним імунітетом, освяченим найвищою санкцією Божого промислу і ним встановленого світоустрою, не могли не рахуватися навіть універсальні сили Церкви й Імперії. Папство за часів своїх найвищих теократичних зазіхань – за Григорія VII, Іннокентія III чи Боніфація VIII – могло вважати себе повноважним розпорядником будь-чого: від долі особистості й сімейних справ до майна всіх християн та прав володаря будь-якої держави. Але й воно не могло зазіхати на загальний соціальний порядок існування, на складну ієрархізовану систему

розподілу соціальних ролей.

Цей досить розлогий (хоча, зважаючи на масштаб осягнутої соціокультурної реальності, й вельми стислий) огляд специфіки політичної організації середньовічного світу, знадобився нам для того, щоб чіткіше визначити підвалини формування модерної ідеї політичного суверенітету. Адже власне модерна ідея суверенітету зростає як альтернатива і протидія, з одного боку, принципів феодалного імунітету, з іншого – універсалістським владним повноваженням Церкви та Імперії. На першій стадії свого розвитку, концепція суверенітету спрямовувалась передусім на обґрунтування повноти влади монарха – європейського короля, котрий повинен був ствердити значущість своєї політичної волі як перед феодалами власної країни (спростувавши право феодалного імунітету), так і перед універсалістськими зазіханнями Церкви та Імперії. Зважаючи на те, що перші версії політичної суверенності формуються за доби Ренесансу та Реформації (а витoki мають й у середньовічній думці), доречніше цю стадію кваліфікувати як *передмодерну ідею суверенітету*, відокремивши її таким чином від власне модерної ідеї *народного суверенітету*.

#### Теократичний суверенітет: plenitudo potestatis папства

За доби середньовіччя ідея суверенітету виникла в контексті обґрунтування теократичних зазіхань римських пап на всю повноту влади. Тобто йшлося про суверенність пап і Церкви щодо будь-яких справ урядування, аж до висновування світської влади з духовної. Останній принцип вперше було обґрунтовано теологом Гонорієм Аугсбурзьким у праці *Summa Gloria* (1123 р.) на підставі як біблійної історії (помазання Саула на царство Самуїлом), так і відомого «Костянтинського дару». Не випадково, що поява цього твору збігається з переможним для римських пап Вормським конкордатом 1122 р., яким поклав край запеклій боротьбі за інвеституру.

Ідея папського суверенітету (plenitudo potestatis) розвивалася у XII столітті на тлі як ідейного, так і політичного спротиву. Важливим рубежем цього процесу стало видання у 1234 р. *Корнусу канонічного права*, в основу якого були покладені декреталії папи Григорія IX (1227–1241) та збірник папських постанов, укладений монахом Граціаном. Якраз на середину XIII ст. припадає й найзапекліша боротьба між папством та Гогенштауфенами, що була особливо жорстокою в Італії (партії гвельфів та гібелінів). З цієї боротьби папство виходить переможцем, а імперія після загибелі останнього Штауфена (1268 р.) – занепадає.

Найрадикальнішого виразу ідея папської вищості і незаперечної влади дістає у буллі *Unam sanctam* (1302 р.) Боніфація VIII.

В ній обидва мечі визначаються такими, що належать папі. Королі й правителі застосовують «світського меча» за наказом і з дозволу духовенства, церковних ієрархів. Світська влада має коритися духовній як підлегле вищому [2, с. 451–452].

Але одночасно зі своїм остаточним формулюванням, принцип *plenitudo potestatis* (повноти влади) піддається випробовуванню у суперечці 1296–1303 років між папою Боніфацієм VIII і французьким королем Філіппом IV, теоретичними речниками яких були, відповідно, Егідій Колонський та Йоан Паризький. Не вдаючись до аналізу теоретичної та юридичної аргументації сторін, зазначимо головні новації, що стосуються розвитку ідеї суверенітету. Перша з них полягала в тому, щоб перенести на фактично незалежного володаря – європейського короля – ту суверенність, яка традиційно визнавалася за імператорською владою (як за традицією римського права, так і за теорією двох мечів). Важливо, що для цього Йоан Паризький використовує політико-філософські ідеї Аристотеля, зокрема поняття громадянської спільноти. Він обстоює думку, що політична влада, на відміну від церковної, не вимагає універсальності. А тому Імперія не може бути визнана єдиною легітимною формою державності. Самодостатня політична спільнота є не Імперією, а королівством. Вже в середині XIV століття ця зміна викарбувалася у юридичній формулі *Rex in regno suo est imperator regni sue*: король у своєму королівстві має таку ж владу, як імператор в імперії.

Друга новація торкалася обґрунтування незалежності королівської влади від церковної санкції. Це обґрунтування використовувало той самий сакральний аргумент, що й папство для ствердження свого суверенітету. Йоан Паризький обстоює думку, що світська влада виходить безпосередньо від Бога, оминаючи церкву. Отже, як папський суверенітет, так і зародкова ідея королівського суверенітету, легітимують себе Божою волею і є за сутністю сакральними.

## Суперечка світської і церковної влад

Другий етап політичної полеміки папства зі світською владою відбувається за часів так званого «Авіньонського полону» (1309–1378 рр.). Суперечка тоді точилась знову між папами й німецькими імператорами, передусім між Йоаном XXII й імператором Людвігом Баварським. У цьому протиборстві папство зазнає повної теоретичної поразки, відмовляється від теократичної ідеї, ідея ж світського монархічного суверенітету піднімається на новий щабель. Вирішальну інтелектуальну роль у цьому процесі відіграли праці Марсилія Падуанського та Вільяма Окама.

Характерно, що в обґрунтуванні суверенітету монарха, здій-

сненому цими видатними мислителями, на перший план виступає вже не сакральний аргумент богоданності світської влади, а юридичний аргумент законодавця. Марсилій виокремлює два основні різновиди законів – Божественний і людський. Перший з них є безпосереднім приписом Бога щодо людських дій, необхідних для спасіння душі, тобто для досягнення найліпшого стану у потойбічному житті. Другий, людський закон, регламентує, «які свідомі дії людей бажані, а яких слід уникати, аби досягти найкращої мети чи певного стану, бажаного для людини в земному житті» [3, с. 275]. Творцем людського закону є не божественний, а людський законодавець. Ним, за Марсилієм, є сам народ: «Законодавець, або перше й по-справжньому ефективно джерело закону, – це народ, або всі громадяни, або переважна частина їх, який наказує або ухвалює згідно зі своїм вибором чи волею на загальних зборах і в усталених виразах, що певні громадянські дії людей бажані або їх слід уникати під загрозою штрафу чи земного покарання» [3, с. 276].

Така безопосередня апеляція до народу як носія влади може видатись дещо несподіваною, адже йдеться про XIV століття. Втім, слід зважити на те, що у своїй політичній теорії італієць Марсилій спирався на політичну практику італійських міст-держав, переважно республіканських. Одночасно слід врахувати, що народ діє через делегування своїх повноважень монархові, а також, що сам народ ще не складається з рівноправних громадян. Той самий принцип легітимації влади монарха волею народу знаходимо й у Вільяма Окама. Він виходить з тогочасної практики виборності імператора і потрактовує колегію виборців (імперських князів) як представників народу, який через них висловлює свою волю. Коли, у такій загальній формі, влада монарха поєднується з ідеєю суспільного представництва, легко втрапити в оманливу ілюзію близькості цих теорій, ще середньовічних за духом, з модерною ідеєю народного суверенітету. Щоб не підпасти під це схиблення оптики, слід врахувати дві важливі обставини.

Перша полягає в тому, що сам принцип суверенітету як повної, нічим не обмеженої, невід’ємної і незаперечної влади, є по суті своїй глибоко ворожим духу середньовіччя, його світоглядним та політико-правовим настановам. Традиційні середньовічні універсалізми – Церкви та Імперії – у своїй класичній формі далекі від принципу суверенітету, адже вони, згідно з теорією двох мечів та тогочасною політичною практикою, є *взаємодоповнювальними* силами. А суверенітет за своїм змістом єдиний і неподільний. Тому перша історична форма ідеї суверенітету у європейській політичній традиції з часів античності – папська *plenitudo potestatis* – була очевидним викликом феодальній політичній системі і знаходила виправдання лише у контексті теократичних зазіхань Святого Престолу. Політичні теорії Марсилія Падуанського та Окама



не стільки обґрунтовували суверенітет світської влади в особі монарха (передусім імператора), скільки заперечували суверенітет папи щодо всієї царини суспільного життя. В них це негативне за суттю завдання безперечно переважає.

Друга обставина полягає в тому, що для середньовічних уявлень ідея представництва інтересів, влади закону, чіткого обмеження прав і повноважень була абсолютно природною. Чого не могла визнати середньовічна свідомість, то це якраз необмеженої та ще й одноосібної влади. Тому закономірно, що Марсилій та Окам легітимують владу монарха через представництво суспільних інтересів і підзаконність його урядування. Це середньовічне представництво суттєво відрізняється від пізнішого модерного представництва як основи політичної системи народовладдя. За першим стоїть прагнення гармонізації суспільних інтересів і загальної злагоди, за другим – реалізація суверенітету народу і чітка процедура розпорядження владою.

### Боденівське обґрунтування сутності суверенітету

Протягом XV–XVI століть у Європі формується, посилюється і розвивається королівський абсолютизм, який на початок XVII століття набуває рис усталеної і провідної моделі державного урядування. В цьому соціально-політичному контексті політико-правова думка розробляє теорію державного суверенітету, уособленням якого є монарх. Класичним виразом цієї теорії стала праця Жана Бодена *Шість книг про республіку* (1576/86 рр.). В ній суверенітет визнається як «не обмежена законом верховна влада над громадянами і підданими» [3, с. 365]. Суверен і піддані – головні учасники стосунків, що створюють державу. За Боденом, саме послух правителю – суверену – робить людей громадянами; тобто поняття «піддані» і «громадяни» ототожнюються.

Головним досягненням Боденової праці стало послідовне і систематичне визначення суверенітету як типу та інстанції влади. Суверенітет – це влада постійна, не обмежена якимось часовими рамками. Вона є безумовною, чим принципово відрізняється від владних *повноважень*. Суверенітет не надається – він є сам собою як незаперечне, повне і самодостатнє джерело влади. Так само суверенітет не може бути нічим обмежений – закон впливає з волі суверена, а не приписує цій волі. З цих якостей суверенітету випливає й те, що він за необхідністю єдиний і неподільний. Як повнота влади він не може мати поруч із собою іншого її джерела; тобто ситуація двох суверенітетів у суспільстві виглядає відверто безглуздою. А неподільність суверенітету означає, що він не може одночасно належати двом особам – наприклад монархові й аристократії.



Визначивши суверенітет, Боден послідовно розкриває функції, які можуть бути властиві лише суверенові. У такий спосіб формулюється ідея суто державних прерогатив, на які не може зазіхати жодна інша інстанція чи суб'єкт влади. Лише суверен видає закони, лише він оголошує війну чи укладає мир, має право суду в останній інстанції, володіє монополією на загальносуспільні дії, як-от стягнення державних податків, карбування грошей тощо. Таким чином, у Боденовій теорії суверенітет дістав не тільки логічно вичерпне визначення, а й був доповнений концепцією виключних прерогатив суверенної держави.

### Від права на опір до суверенітету народу

Паралельно з теорією Бодена політико-правова думка XVI століття сформулювала другу важливу передумову для виникнення модерної ідеї народного суверенітету. Адже окрім вироблення поняття суверенітету, потрібно було обґрунтувати уявлення про народ як носія невід'ємних прав, щоб на цьому ґрунті постала ідея народу як суверена. Це теоретичне завдання розв'язується в працях гугенотських письменників XVI століття, так званих «монархомахів». Найвиразнішою постаттю серед них був Ф. Готман, автор трактату *Франко-Галлія* (1573). Монархомахи обстоюють тезу, за якою королівська влада не є безумовною, вона створена задля блага суспільства. А тому, перестаючи служити суспільному благові, вона втрачає легітимність, а народ отримує право на опір їй. Твердження про народ як джерело влади в працях монархомахів ще не постає головною ідеєю, фігуруючи лише в негативній формі обстоювання невід'ємного права народу на опір беззаконній владі. Цими двома політико-правовими концептами XVI століття – вченням про суверенітет та обґрунтуванням невід'ємного права народу на опір – було підготовано ґрунт для модерної ідеї народного суверенітету, яку розробили у своїх працях філософи XVII – XVIII століть.

До середини XVII століття (Альтузій, Гроцій, Спіноза, Гобс) ідея суверенітету народу постає у обґрунтованому і чітко окресленому вигляді. Народ – спільнота людей – розуміється як колективна особа, що утворює державу і є носієм суверенної влади (*majestas* Альтузія). У поглядах цих ранньомодерних мислителів простежується і певна еволюція – у Альтузія народ, що утворює державу, ще представлено місцевими громадами; у пізніших авторів суб'єктами цього процесу є людські індивіди. Але ще у Гоббса суверенітет може фактично відчужуватись від народу. Створивши державу і наділивши її владними повноваженнями, народ стає заручником доброї волі правителя, не маючи дієвих інструментів впливу на нього.

## Інтерсуб'єктивна природа народного суверенітету: Дж. Лок

Лише в Дж. Лока подибуємо остаточне теоретичне утвердження невідчужуваності і невід'ємності суверенітету від народу. Англійський філософ досягає цього послідовним розвитком тези про народ як про асоціацію суверенних (вільних і наділених невід'ємними правами) індивідів, глибоко відмінну від, наприклад, гобсівського колективного суб'єкта. Попервах цей теоретичний хід може видатися не більш, ніж зміною акценту, але насправді тут йдеться про принципову концептуальну зміну. За своєю природою кожна людина повністю суверенна у своєму бутті, тобто має повне право розпоряджатись собою без жодних обмежень іззовні. «Стан, притаманний усім людям за природою, – проголошує Лок, – це *стан повної свободи* у керуванні своїми діями, порядкуванні власним майном та особою так, як вони вважають за потрібне, у межах закону природи, ні в кого не питаючи дозволу й не залежачи від чиеїсь волі» [3, с. 131]. Суверенітет народу, як впливає з подальших міркувань Лока щодо процесу утворення політичного суспільства, виявляється *похідним від суверенності людських індивідів*. А сама ця суверенність (себто самочинність дій, самоврядність людської особи) є невід'ємною ознакою людської природи і виразом її.

Другою, разом зі свободою, ознакою людської природи, є «стан рівності, за якого вся влада та компетенція є взаємними; нікому не належить більше, ніж іншим: бо ніщо не є настільки очевидним, як те, що створіння одного виду й класу, які довільно народжуються для одних і тих самих переваг природи і користуються одними й тими самими здібностями, мають також бути рівними між собою, без будь-якого підпорядкування чи підлеглості [...]» [3, с. 131]. Рівність тягне за собою те, що суверенітет народу не може бути нічим іншим, окрім як добровільною солідарністю суверенних індивідів. Тобто народний суверенітет має інтерсуб'єктивний характер; в ньому власна воля людської особи *не зникає*, а, навпаки, реалізується. Назагал, принцип суверенітету народу є інтерсуб'єктивним, універсальним визнанням суверенності й рівності його учасників.

Відтак, модерний суверенітет народу не можна розуміти як якусь родову субстанцію. Натомість, він існує настільки, наскільки досягнуто динамічної єдності спілкування, співпраці та співжиття людей, котрі як такі стають *учасниками суспільства*, членами народу. Народ, що має суверенітет, конститується не як родова спільнота, поєднана «грунтом і кров'ю». Сам суверенітет – безумовно первинна реальність і всезагальна основа будь-яких норм і виявів суспільної влади – є онтологічно вторинним щодо природи людини, безпосереднім виявом якої є суверенність людської особи.

## Висновки

Якщо розглянути еволюцію ідеї суверенітету від середньовічної до модерної форми, то її вихідним пунктом буде *plenitudo potestatis* папства у Григорія VII, а кінцевим – суверенність індивіда у Лока. Це – результат шістсотлітнього розвитку європейської соціальної практики та філософсько-політичної думки. Відтак модерне поняття народу не може бути усвідомлене інакше, ніж як сукупність самоврядних індивідів, з чого логічно випливає висновок: підвалиною суверенітету народу є суверенність людських осіб, що складають народ. Відповідно й реалізуватися такий суверенітет може лише у формі узгодженості воľ індивідів, що складають народ – тобто лише у вигляді *угоди*, договору, яким власне утворюється суспільство. Держава уможливорюється лише тоді, коли цілком вільні волі багатьох людей солідаризуються у прагненні започаткувати інстанцію влади, якій всі вони коритимуться. Саме це засадниче твердження, що безпосередньо впливає з ідеї народного суверенітету, стало теоретичним засновком історії модерної держави.

## ЛІТЕРАТУРА

1. **Августин** *О граде Божьем* // Августин. *Творения*. – К.-СПб., Т. 3, 1998.
2. **Лорцц Й.** *История церкви*. – М.: Христианская Россия, 1999.
3. **Себайн Д., Торсон Т.** *История политической думки*. – К.: Основи, 1997.
4. **Carlyle R. W.** *A History of Medieval Political Theory in the West*. – London, Vol.3, 1915.

Статтю прийнято до друку 26. 11. 2002